

Kereszty Orsolya

A női szerepek tematizálása A Nő és a Társadalom című folyóiratban (1907–1913)¹

A Nő és a Társadalom című folyóiratot 1907-ben alapították, működését pedig két egyesület, a Feministák Egyesülete és a Nőtisztviselők Országos Egyesülete között osztotta meg egészen 1913-ig. A folyóirat működtetésében alapvető szerepe volt a korabeli feminista nőmozgalom egyik kiemelkedő alakjának, Schwimmer Rózának.² A folyóirat abban a korszakban keletkezett, amikor a magyarországi politikai színtéren már létezett egy jól látható, és a nemzetközi folyamatokba is integrálódó feminista mozgalom (SZAPOR 2004, 194.), mely közrejátszott abban, hogy a folyóirat 1907-ben hosszas előkészületek után elindult.³ Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a feminista nőmozgalom hivatalos folyóiratában hogyan értelmeződtek a nemi szerepek, milyen szerepkínálatok jelentek meg (elsősorban az otthoni és a fizetett munkára fókuszálva), figyelembe véve azt a tényt, hogy a mozgalom a kezdetektől az általános, nőkre is kiterjesztett választójogért küzdött, és ehhez kapcsolódóan több terület – mint például az oktatás, család, munka, pályaválasztás, tudomány – próbálták meg a nők szerepeit értelmezni és problematizálni. Mindehhez tartalomelemzéssel vizsgáltam a folyóirat megjelenést számait, majd tematizálás után azokra az írásokra fókuszáltam, amelyek konkrétan a nők változóban lévő helyzetére vonatkoztak.

A KORSZAK FEMINISTA NŐMOZGALMÁRÓL

A 19-20. század fordulójára az elsősorban jótékony nőegyletek száma Magyarországon elérte a 84-et, beleszámítva a területi és vallási alapon működőket is. Ez az időszak tekinthető a magyarországi nőmozgalmak működésének legintenzívebb és legeredményesebb időszakának. Ekkor nem csak Magyarországon, de nemzetközi szinten is egyre több nőegylet alakult. 1888-ban Londonban alakult meg az International Council of Women (ICW) (Nemzetközi Nőtanács), 1906-ban az International Woman Suffrage Alliance (IWSA) (Nők Nemzetközi Választójogi Szövetsége). (KÉRI 2008, 78-90) Az elsőben Magyarországot a Ma-

1 A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült

2 Schwimmer Róza szerepe, illetve szerepe a különböző döntésekben a New Yorkban található fennmaradt levelezésekből jól nyomon követhető. Rosa Schwimmer Collection. New York Public Library Mss Col 6398. (továbbiakban: NYPL RSP Mss Col 6398) Életéről lásd ZIMMERMANN 1999.

3 A folyóirat megalakulásának körülményeiről, a névválasztásról, működéséről lásd: KERESZTY 2012

gyarországi Nőegyesületek Szövetsége, a másodikban pedig a Feministák Egyesülete képviselte. Az 1904-ben megalakult Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége (MNSZ) az ICW magyarországi osztályaként működött, mely tömörítette a magyarországi nőegyletek nagy részét. 1909-től saját lapot is indított, *Egyesült Erővel* címmel, melyet Perczelné Kozma Flóra és Szemere Ilona szerkesztett. N. Szegvári értelmezésében ez az igen heterogén összetételű ernyőszervezet nem volt alkalmas arra, hogy a nők politikai jogaiért folytatott harcát irányítsa, azonban megfigyelhető, hogy később a feminista mozgalom térhódításával nőtt a befolyása e szervezet felett is.⁴ 1896-ban alakult meg a Nőtisztviselők Országos Egyesülete, az irodában dolgozó nők gazdasági és társadalmi érdekeinek védelme érdekében. 1904-ben alakult meg a Feministák Egyesülete Schwimmer Róza és Glücklich Vilma vezetésével, melynek mindvégig szoros kapcsolata volt a Nőtisztviselők Országos Egyesületével.⁵ 1906-ban az egyesületnek 342, 1907-ben 507, (KÉRI 2008, 87.) 1910-ben 700 tagja volt. (SZAPOR 2004, 194.) N. Szegvári értékelésében a Feministák Egyesülete „magában foglalta az egész női társadalom művelődési, munka- és politikai jogáért folytatott harcának igényét, a valóságban azonban a legszűkebb körű polgári és néha arisztokrata elemeken kívül nem tudta mozgósítani a szélesebb nőtömegeket.” (N. SZEGVÁRI 1969, 140.) A Feministák Egyesülete mindvégig központi összekötő mintát jelentett a többi tagszervezet számára, folyamatosan gondoskodott a különböző tagszervezetek alapításáról, felhívásokban kérte a nőket, hogy kapcsolódjanak be a munkába, járuljanak hozzá különböző módokon a célokhoz. Munkásságának nem csak aktivista-gyakorlati, de elméleti vonala is jelentős. Vezetői hamar felismerték, hogy konkrét céljaik eléréséhez, valamint általánosabb és alapvetőbb tevékenységükhöz, a nők mozgósításához szükség van egy periodikára. Nő és a Társadalom a Feministák Egyesülete és a Nőtisztviselők Országos Egyesülete hivatalos havi lapjaként indult 1907-ben. A Feministák Egyesülete mellett a Nőtisztviselők Országos Egyesülete is hivatalos közlönyének fogadta el az 1907-ben induló A Nő és a Társadalmat: „(...) nagy örömmel fogadtuk a „A Nő és a társadalom” lapkiadó-társaság ajánlatát, mely hajlandónak nyilatkozott arra, hogy olcsó áron átengedi lapját tagtársainknak, ha egy bizonyos minimális lapszám átvételére kötelezzük magunkat.”⁶ A vállalkozás sikerét nemcsak az volt hivatott garantálni, hogy a kiadónak tagjai leginkább az egyesület tagjai közül kerültek ki, hanem az is, hogy a folyóirat – célja szerint – nem csak egy céltudatos szaklapként fog funkcionálni, hanem egy „magas színvonalon álló, általános női érdekeket szolgáló” lap lesz. A szerződés értelmében a tagdíjmelés fejében a NOE tagjai is megkapták a lapot, melyből értesülhetnek az egyesületet érintő aktuális történésekről: „A kiadó-társaság szerződésünk értelmében köteles, minden lapszámban tért hagyni hivatalos közleményeink, szakcikkeink és sajátos érdekeinket szolgáló tudósítá-

4 Ennek egyik megnyilvánulásaként értékelhető amikor 1907-ben megalakult a szervezeten belül a Nevelés- és oktatásügyi iroda, valamint megbízták a Feministák Egyesületét, hogy szervezze meg a gyakorlati tanácsadót. Ehhez lásd: N. SZEGVÁRI 1969, 127-139.

5 N. Szegvári értékelésében ez volt az oka annak, hogy a mozgalom a női műveltségterületek közül elsősorban azok kiterjesztéséért harcolt, melyek a nők tisztviselői pályájával voltak összefüggésben. N. SZEGVÁRI 1969, 127-139.

6 A Nőtisztviselők Országos Egyesületének jelentése a IX-ik rendes közgyűlésén. NT 1907/5. 90.

sok számára.” Nem csak tartalmilag történt megosztás a két egyesület között, a lapkiadó társaság alapszerződése értelmében a vállalat jövedelméből is fele-fele osztozott a két egyesület.⁷

A lapban a kor vezető értelmiségi alakjai, művészei és politikusai egyaránt publikáltak. A tudományosság kontra gyakorlat kérdéskörét feloldandó, a hosszabb lélegzetű tanulmányok után, külön rovatban található a Feministák Egyesületének hivatalos közleményei és a Nőtisztviselők Országos Egyesületének hivatalos értesítései, melyet a „Szemle”, az „Irodalom”, a „Szerkesztői üzenetek” és a „Kiadóhivatal közlései” rovatok követték. Többször előfordult, leginkább az 1913-as budapesti nemzetközi választójogi kongresszus idején, hogy majdnem teljes lapszámot szenteltek az ügynek, esetleg állandó rovatok is elmaradtak, például az „Irodalom”, helyhiány miatt.

A két állandó rovat, a Feministák Egyesületének hivatalos közleményei és a Nőtisztviselők Országos Egyesületének hivatalos értesítései beszámoltak az éppen aktuális előadásokról, szak-, továbbképző-, és ismeretterjesztő tanfolyamokról, valamint arról is, ha esetleg egy vidéki fiók vagy egy másik egyesület előadót kért az egyesülettől. A Nőtisztviselők Országos Egyesülete is úgy találta, hogy A Nő és a Társadalom teljesen alkalmas arra is, hogy a nő tisztviselőket képviselje: „Az egész lap a mienk is. Mert nem csak a mienk. Ez a része azonban kizárólagosan a mienk. Elmondhatjuk benne egymásnak nemcsak az örömeinket, hanem bosszúságainkat, panaszainkat is.”⁸ Később, működésének második felében már nem csak a Feministák Egyesületének és a Nőtisztviselők Országos Egyesületének, hanem a Nagyváradi, Temesvári, Szombathelyi és Aradi Nőtisztviselők Egyesületeinek, és a „Férfiliga a nők választójoga érdekében” hivatalos közlönyeként működött a folyóirat.

A folyóiratot a Feministák Egyesületének és a Nőképzők Országos Egyesületének minden rendes és pártoló tagja megkapta, amennyiben az egyesületi tagdíjat megfelelően fizette. Bár a szerkesztők tisztában voltak azzal, hogy a befolyt összegek nagyban meghatározzák a működtetési lehetőségeket, mégis fontosnak tartották, hogy csak olyan hirdetéseket közöljenek, melyek nem mondanak ellent a lap irányának.⁹

VITA A NŐK FIZETETT MUNKÁJÁRÓL A FOLYÓIRATBAN

A 19-20. század fordulóján már számos dolog megvalósult a nők számára, mint például az első leánygimnázium megalapítása (1896), a lányok bizonyos karokra való egyetemi felvételének engedélyezése (1895), de a választójog kérdésköre még mindig megoldatlan maradt. Az 1900-as évektől egyre hangsúlyosabb lett a választójog tematizálása a korabeli feminista sajtóban, gyűléseken, előadásokon, mely tendencia megfigyelhető A Nő és a Társadalom folyóiratban is. A választójogért folyó harc egyik „csúcspontjaként” értelmezhető a korszakban az, hogy az International Woman Suffrage Alliance (IWSA) 1913-ban Magyar-

7 A Nőtisztviselők Országos Egyesületének jelentése a IX-ik rendes közgyűlésén. NT 1907/5. 90.

8 Nőtisztviselők Országos Egyesületének hírei. NT 1907. 1. sz. 13.

9 NT 1907. 1. szám. 16.

országban tartotta nemzetközi kongresszusát.¹⁰ A folyóirat hosszabb írásaiban megjelent témák jól tükrözik a korabeli nőmozgalom küzdelmeit, elérni kívánt céljait. A tárgyalt témák közül egyértelműen a „nemzetköziség/transznacionalizmus” és a választójog” kategóriái jelentek meg a legmarkánsabban az évek során. Ez elsősorban annak is köszönhető, hogy bár a nőmozgalom igen kiterjedt tevékenységgel rendelkezett az élet számos területén – úgymint anya-és csecsemővédelem, nők oktatása, prostitúció, művelődés – elsődlegesen megoldandó kérdésként az egyébként a többi területen is megoldást hozó választójog kivívását jelölték meg.

A filozófiai és népesedési okok mellett az ebben a korszakban egyre inkább terjedő női munkavállalás is szerepet játszott a politikai és művelődési jogok kiszélesedésének hátterében. A 19. században bekövetkező iparosodás és városiasodás jelentős számú nőt kényszerített arra, hogy otthonán kívüli, fizetett munkát vállaljon.¹¹ A nők munkavállalásának és fizetett, háztartáson kívüli munkájának magyarországi jellemzői beleágyazódnak a nagyobb európai folyamatokba.¹² Ugyanilyen hasonlóságot és párhuzamot mutatnak a sajtóban megjelent korabeli vélemények is.¹³ A női munkavállaláshoz elengedhetetlen volt a megfelelő előképzettség, és annak az igénynek a megjelenése, hogy a nők maguk is tanulhassanak.

Magyarországon a dolgozó nők aránya, helyzete és bérezése hasonlóságot mutat a nagyobb európai trendekkel. Az 1890–1914 közötti időszak tekinthető a gyáripar bővülésének, ipari fejlődés leginkább intenzív szakaszának.¹⁴ A leánynevelés intézményesülésének, terjedésének, a nők egyetemi tanulmányainak köszönhetően, a technikai fejlődés, az életkörülmények alakulása, a kivándorlások következtében a 19. század végére jelentős változás következett be a nők által betöltött fizetett munkalehetőségek esetében. Az ebben az időszakban bekövetkezett, a keresők számának és arányának növekedése leginkább a nőknek a gazdasági életben való nagyobb részvételével függött össze. A nők nagy része őstermelésben dolgozott vagy házi cselédként, de a századforduló után egyre inkább nőtt az iparban dolgozó nők száma is. Bérezés tekintetében elmondható, hogy a nők bére elmaradt

10 Az IWSA kétévenként megrendezett választójogi kongresszusai: Berlin (1904), Koppenhága (1906), Amsterdam (1908), London (1909), Stockholm (1911), Budapest (1913). Lásd: BOSCH és KLOOSTERMAN 1990, 16., CRAWFORD 2001, 301

11 A mezőgazdasági, háziipari, bedolgozó munka, és a házi cselédség egyre inkább háttérbe szorult, és az iparban, kereskedelemben, szállítás területén, valamint értelmiségi területeken végzett munka került előtérbe. KÉRI 2008, 124–144.

12 Az európai helyzetről összefoglalóan lásd: KÉRI 2008, 125–128. A magyarországi jellemzőkről: KÉRI 2008, 128–144.

13 Ennek egy megközelítése lásd: KÉRI 2008, 134–140. Kéri Katalin mind az európai mind a magyarországi vélemények tükrében kétféle véleményt különböztet meg. Az első csoportba olyan írások tartoznak, amelyek korabeli véleményeket tartalmaznak. A második csoportba olyan rövid hírek és tudósítások, melyek magyar és/vagy a külföldi helyzetről, egyedi esetekről számolnak be.

14 A 19. században folyamatosan hanyatlott a textilipar, a házi cselédség száma apadt. A vegyipar, élelmiszeripar, nyomdai üzemek területén munkába állt nők száma pedig nőtt. KÉRI 2008, 128–144.

a férfiaké mellett¹⁵ egyrészt a nemi megkülönböztetés, másrészt pedig a szakképesítés hiánya miatt.¹⁶ Mind Európában, mind pedig Magyarországon a munkásnők egészségét védő, a kisgyermeknevelés nyugodt körülményeit biztosító anyavédelmi intézkedések és törvények lassan kerültek bevezetésre. A munkát vállaló nők nagy része hajadon (özvegy vagy egyedülálló) volt, de férjhezmenetelük után – csakúgy mint a nők túlnyomó hányada – ők is nagy valószínűséggel eltartottak lettek.¹⁷ Az, hogy a nők nem kerestek egy-egy háztartásban közvetlenül járul hozzá a nők gazdasági elnyomásához, gazdasági függőségéhez, mely – Charlotte Perkins Gilman *Women and Economics* című, a korszak egyik meghatározó könyve alapján – minden probléma gyökerének számított: „De mily módon ébreszthetjük fel az asszonyban ezt a tudatot? Ha a dolog nem lenne olyan nehéz és bonyolult, akkor nem tartott volna 30 évig, míg a nőmozgalom hivatalosan tudomást vett erről a problematikus ügyről.”¹⁸

Abból következően, hogy a folyóirat két egyesület közös vállalkozása volt, a nőtisztviselők ügye hangsúlyos volt a tárgyalt témák között. Már a folyóirat indulásának évében megfogalmazódott, és később is visszatérő témaként jelentkezett, hogy a tisztviselői pályákon egészségtelen körülmények között kell dolgoznia a nőknek,¹⁹ beszámoltak hazai és nemzetközi kongresszusokról, illetve a nőtisztviselők külön mozgalmáról.²⁰ Az egyre nagyobb számban jelentkező női munkavállalók számára újabb munkalehetőségeket kellett teremteni, így fokozatosan előtérbe került a pályaválasztás, a nők munkavállalásának elősegítése, és újabb területek megnyitása a nők előtt.

A nemi egyenlőtlenség a női munkavállalás területén többféleképpen értelmeződött. Egyrészt a különböző hivatások különböző nemekhez kötődtek tradicionálisan, a nők kevésbé voltak képzettek, kevesebb tapasztalatuk volt a fizetett munka területén, továbbra is (igazi) legitim szférájuk a családi, háztartási környezet volt. Mindezeket tovább nehezítette a társadalmi előítélet, mely szerint a nők munkája veszélyt jelent a férfiakra, hiszen ha nők is végezhetik az adott munkát, a hivatás presztízse és a fizetés is csökkenni fog. Több szerző, Szenczy Margit, Hermanné Ludwig Blanka és Willhelm Szidónia is a szervezkedésben, az öntudatra ébredésben látta az egyenlő jogok kivívásának a kulcsát, elsősorban a munkaerőpiacon, a bérben megjelenő egyenlőtlenségek okán.²¹

15 Lásd például: Willhelm Szidónia: Az állami díjnokok fizetésrendszere. *A Nő és a Társadalom* 1908. 6. 104. Kiemelte azt is, hogy nem csak a bérezésben, de az előmenetelben is hátrányban vannak a nők. László Artúr: A telefonos kisasszony. *A Nő és a Társadalom* 1912. 4. 60–61.

16 Az alacsonyabb bérek mindösszesen a nők önmaguk fenntartására volt elég, vagy a férfiak keresetének „kiegészítésre” voltak alkalmasak.

17 Ezt tárgyalta például: Helene Stöcker: A házvezetés mint hivatás. *A Nő és a Társadalom* 1907. 8. 135–136.

18 Helene Stöcker: A házvezetés mint hivatás. *A Nő és a Társadalom* 1907. 8. 135.

19 Pogány Paula: A magánirodák helyiségei. *A Nő és a Társadalom* 1907. 7. 117.

20 G.J.: Magántisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak országos kongresszusa. *A Nő és a Társadalom* 1907. 8. 133–134.

21 Szenczy Margit: A posta, távirda és távbeszélő női alkalmazottai. *A Nő és a Társadalom* 1908. 1. 5–7., 1908. 2. 24–25., Willhelm Szidónia: Az állami díjnokok fizetésrendszere. *A Nő és a Társadalom* 1908. 6. 104., Hermanné

VÁLTOZÓ TÁRSADALMI NEMI SZEREPEK

A Nő és a Társadalom folyóiratban megjelent írások több szempontból tematizálták a nők megváltozott nemi szerepeit. Mivel a folyóirat egyik célja az volt, hogy öntudatra ébresszék a nőket, rámutassanak arra, hogy lehetséges a nők számára is a férfiakkal azonos jogokat és kötelességeket elképzelni, ez az irány mindvégig megfigyelhető az írásokban. A nők társadalmi nemi szerepeinek, de közvetetten a társadalmi nemi szerepek újraértelmezéséhez ez szolgált alapként. Ennek keretében számos külföldi példát mutattak be, vezető teoretikusok és aktivisták érveltek a kérdésben, és adtak hírt előadásokról, teadélutánokról, ahol ezeket a kérdéseket „gyakorlatban” is megtapasztalhatták a nők. Schwimmer Róza például külföldi példák alapján próbálta de- majd rekonstruálni az antifeministák által kedvelt biológiai különbségeken alapuló érvrendszert. Olyan eseteket mutatott be, ahol az egyének felnőtt korukban jöttek rá arra, hogy nem a biológiai nemüknek megfelelően szeretnének élni: „Elképzeltem, mit szólnának majd ezek a rémlátók, ha tudnák, hogy tényleg van rá eset, hogy férfi lesz, aki mint nő élt hosszabb-rövidebb ideig a világon.”²²

A folyóirat nem csak a feminista nőmozgalom által felvázolt út mellett érvelt, de gyakran vette ki a részét társadalmi, politikai kérdések megvitatásában, vagy konkrét vitájában is.

1907-ben a folyóirat hasábjain részletesen tárgyalták Kmety Károly Függetlenségi párti képviselő indítványát, melyben Kmety aggasztónak találta a nők szaporodó számát az egyetemeken, és egy új női típus kialakulását vázolta fel: a „női szörnyetegeket”.²³ A feministákat „kozmpolita női szörnyetegeknek” bélyegző Kmety a műveltséget és a tudást egyenlővé tette a „családot robbantó bombával”, és azt állította, hogy a művelődés szörnyeteggé teszi a nőket.²⁴ Felszólalása természetesen megosztotta nemcsak az országgyűlést, de a közvéleményt is, aminek hatására egy sokáig tartó, és több orgánumot is érintő sajtóvita alakult ki.²⁵ Az ügy kapcsán Buday Dezső egy érdekes momentumra hívta fel a figyelmet: „a Feministák egyesülete bizonyosan illő módon (...) reflektálni fog Kmety úr tegnapi beszédére, akár Vajda Sándor útján, akár másképpen. Én most csak egy nyers ötletet szolgáltatok hozzá: Kmety felesége is ilyen „női szörnyeteg” volt. Pozsonyban végezte a képezdét, s ő ott (...) meglátta a mint kijött az iskolából. A piros bété kalapban, könyvekkel tipegő női szörnyeteget meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. Még aznap megkérte.”²⁶ A folyóirat apró hírei között később meg is található a szerkesztői válasz: „S. R. B. D. dr. tanár úrnak: Ha Kmety pszichológiai elemzésével foglalkozni érdemes volna, bizony értékes adatot nyernénk az Ön közlésében. Így csak egy csendes mosoly kiváltására közöljük, hogy Kmety

Ludwig Blanka: Az értelmiség szervezése. A Nő és a Társadalom 1911. 1. 8–9. Hermanné Ludwig Blanka szerint az értelmiséget kell szervezni, hogy az erkölcsi megújulást el lehessen érní.

22 Bedy- Sch. Rózsa: Mire férfiak leszünk: férfi-nő különbség. A Nő és a Társadalom 1907. 1. 9.

23 Erről lásd részletesen: Kéri, 1996.

24 Női szörnyetegek. NT 1907/2. 18–19.

25 A sajtóvitát részletesen ismerteti Kéri, 1996.

26 Buday Dezső SR-nak. Pécs, 1907. jan. 16. NYPL RSP Mss Col 6398. 11. doboz.

felesége is preparandiát végzett 'női szörnyeteg'. Pozsonyban végezte a képezdét s Kmety úr, aki ottan jogtanár volt, saját elbeszélése szerint akkor gyűlt lángra a kisleány iránt, amikor először meglátta. Pedig a piros kalapos, könyvekkel terhelt leány akkor éppen a tanítónőképezde kapujából fordult ki. Azidőtájt alkalmasint nem merte volna használni a szájából most oly folyékonyan gördülő gorombaságokat. Hozzátehetjük, hogy Bánffy felesége is végigjárta a szörnyetegeket képző iskolákat. És Bánffy házaseletét ő maga mintaszerűnek szokta festeni. Tehát csak mások családi életét félti a művelt feleségtől és anyától.”²⁷ Beszámoltak rövid hírben arról is,²⁸ hogy a kolozsvári egyetem nőhallgatói nyílt levelet intéztek a képviselőhöz, melyben sorra megcáfolták Kmety állításait.²⁹ Később Kmety módosította állítását „nem a diákkisasszonyokra alkalmazta a női szörnyetegeket, hanem a feministákra”.³⁰

A korszakban társadalmi vita övezte azt a kérdést, hogy általában véve szükséges-e és a nemzet szempontjából hasznos-e a nők emancipálódása, a családon kívüli szférában való megjelenésük és munkavállalásuk, a férfiakkal egyenlő szintű oktatási lehetőségek megteremtése. Az újabb szerepeket és lehetőségeket ellenzők többféle alapon érveltek, beleértve a biológiai meghatározottságú társadalmi nemi szerepeket, a nők alacsonyabb szellemi kapacitását, valamint ezen szerepeknek a nemzet társadalmi és kulturális reprodukciójának fenyegetettségét. A folyóirat rendszeresen jelentetett meg írásokat a nemzetközi nőmozgalom kiemelkedő képviselőiről, politikusairól, akik a magyarországi társadalomban mintaként szolgálhattak, közelivé, elérhetővé tehettek addig általánosan nem elfogadott szerepeket.

Jászai Mari a nemi egyenlőtlenséget tárgyaló írása nyomán, 1907-ben élénk vita bontakozott ki a folyóirat hasábjain.³¹ Az írás biológiai érvek alapján tárgyalta férfiak és nők eltérő szerepét a művelődésben: „fájdalom, az utóbbi tíz esztendő alatt, ifjú tanulóleányoknak oly súlyos percentjét láttam a tudomány művelésének áldozatául esni, mely kegyetlen bizonyítványa szavamig igazságának. De talán, talán, évszázadok folytonos gyakorlata folytán, az asszony koponyája is megtömörül, megsúlyosodik, anynyira, hogy versenyre kelhet a férfinnemmel, anélkül, hogy magában éppen kárt tenne.”³² Jászai Mari cikkére két válasz is született a folyóirat hasábjain. Szász Zoltán azt vizsgálta, hogy milyen kapcsolat van a feminizmus által áhított nőkép és az akkori valódi nőkép között.³³ Szász szerint nagyon sok nő nem tudott azonosulni a feminizmussal, ezért a feminizmus terjedésének gátját a társadalom szociológiai jellegű tudásának hiányában határozta meg.³⁴ Szerinte a polgári pályák

27 NT 1907/2. 32.

28 NT 1907/3. 42.

29 Lásd részletesen Kéri, 1996.

30 NT 1907/4. 56.

31 Jászai Mari: A mi koponyáink. NT 1907/11. 181–183.

32 Jászai Mari: A mi koponyáink. NT 1907/11. 182.

33 Szász Zoltán: A feminizmus és a kiváló nők. NT 1908/2. 21–23.

34 Szász szerint a nők felszabadítása a gyakorlati szociológia körébe tartozik, ezért szükséges a társadalomtudományi tudás.

és a szellemi pályák nagyon sokáig nemileg meghatározottak voltak, annak ellenére, hogy már egyre inkább kezdenek megnyílni a nők előtt.

Glücklich Vilma válaszában egy nagyobb, általánosabb kérdésből indította érvelését, mi szerint „hogyan esik, hogy éppen zseniális asszonyaink nem csatlakoznak valamennyien a mozgalomhoz? Hiszen nekik kellene legerősebben érezniük azt az igazságtalanságot, amely a nő helyzetében rejlik.”³⁵ Glücklich Vilma arra jutott, hogy ez elsősorban azért fordulhat elő, mert hiányzik ezekből a nőkből a szolidaritás érzése. Ennek némileg ellentmond Jászai Mari sorsa: „íme, Jászai Mari példája mutatja, hogy a fenti mondás nem illik rá minden zseniális asszonyra. Hiszen Ő, a nagy, aki után bizony megfordulunk, akármilyen divatos kalapot viseljen, mert kiválik a tömegből külsőleg is, ő érzi, hogy összetartozunk és beleszámítja önmagát is abba a tömegbe, amely önállóság és önérzet hiányában oly mérhetetlen távol esik az ő egyéniségétől. Hogy lehet mégis, hogy a jelenségek igazi okát nem mindenben látja világosan? Miért ad határtalan hálát a sorsnak, hogy ma már senki sincs elzárva a tudás elől, mikor főiskoláinkon is megeshet, hogy a művészi vagy tudományos pályára készülő tehetséges leány azt az atyai tanácsot kapja: menjen inkább szobalánynak, szakácsnőnek vagy más effélének? Miért hiszi, hogy éppen a szellemi munkának képezi akadályát a nő fizikuma, mikor a parasztasszony, a házépítő-napszámosnő, a két ember helyett dolgozó asszony-munkás osztozik a férfi munkájában: dolgozik ugyanannyit, vagy többet. Hogy a tanuló ifjúság mai esztelen életmódja, súlyosbítja a leányok kevesebb mozgásával és nagyobb hiúságával, ma áldozatokat követel, az csak egyet bizonyít: hogy egész tanítási rendszerünk alapos reformra szorul. A természetes fejlődéstől várom én is a helyzet javulását; de miért ne küzdenénk a fejlődés mesterséges akadályai ellen?”³⁶ Glücklich az érvelésében – mely tulajdonképpen Jászai Mari cikkének egy kritikája – egy érdekes összefüggésre mutatott rá: az egyébként kiemelkedőt alkotó asszonyok nem látják szükségét „az életküzdelem megkönnyítésének”, a saját pályájukon elért eredményeket nem tekintik a szolidaritás és a segítségnyújtás alapjának.³⁷ Bár a szolidaritást Jászai Mari felfedezni vélte Glücklich, mégis hiányolja a közgazdasági szemléletmódot, mely nyomatékosan kimondja, hogy a nők munkája a férfiakat kenyerüktől nem fosztja meg.

A Jászai–Glücklich–Szász polémiához kiegészítésként szolgálhat egy negyedik szerző hozzászólása is, mely átfogóan összegezte és értékelt a vitát: „Én úgy vélekedem, hogy Jászai és hasonlóan gondolkodó nagynevű nők álláspontja a nőmozgalommal szemben új bizonyítéka egy régi pszichológiai igazságnak, hogy ti. elenyészően csekély azon egyének száma, kik egy régi idők szokássá rögzített társadalmi igazságtalanság ellen őszintén fel tudnának lázadni, ha ők maguk személyesen nem szenvednek ezen igazságtalanság

35 Glücklich Vilma: Jászai Mari cikke. Levél a szerkesztőhöz. NT 1907/11. 186.

36 A „természetes fejlődés” a korabeli nőmozgalmi diskurzusoknak egyik közkedvelt érvelési módja volt. Glücklich Vilma: Jászai Mari cikke. Levél a szerkesztőhöz. NT 1907/11. 186.

37 Érdekes, hogy a kiemelkedőt alkotó nők felkutatása és bemutatása a korabeli nőmozgalom érveléséhez elengedhetetlen volt. Glücklich cikke mindemellett ezeknek a nőknek a vezető szerepé tartaná fontosnak, de éppen ők azok, akik nem vállalták szolidaritást a kiemelkedőt nem alkotó „néppel”.

alatt.” A szerző szerint a kultúra hajtotta a gazdasági-nemi-jogi hármast alá a nőket. A rendkívül zseniális és igazságos nők azonban nem érzik, kiváltságaik miatt, a gazdasági és nemi elnyomatást. Pozitívnak értékelte Glücklich választát: „Jászai kirohanására a női egyenjogúsítás ellen Glücklich Vilma felelt nőies, majdnem azt mondhatnám lányos finomsággal és tapintattal.”³⁸ Bár meglátása szerint Glücklichnek bele kellett volna írnia, hogy a mozgalom jogos, melyet tudományos és szépirodalmi könyvek egyaránt alátámasztanak, melyek olvasását és ismeretét elengedhetetlennek tartotta, és Jászai Mari számára szükségesnek értékelte. Ha Jászai Mari elolvasta volna a mozgalom történetét, akkor látta volna, hogy minden vívmány keserves küzdelem eredménye, nem pedig idővel és magától alakult ki. Szász Zoltán cikke kapcsán kiemelte, hogy Szász érdekesen tárgyalta művészet és szexualitás metsző pontjait, bizonyos „feminista elfogultsággal”. Ugyanakkor meglátásában a művészet minden ága főgyökerében a szexualitáshoz vezet, így a művészek és művésznők értékelése nem változhat a nők jogi állásának változásával, de ugyanakkor az sem engedhető meg, hogy a művésznőt arra a szintre helyezték, ahol a kurtizán áll.

A nemzet fenyegetettsége mellett a család változásban levő intézménye nem csak a nők jogaiért folytatott harc egyik sarkalatos kérdése volt, hanem a nők emancipációját ellenzőké is. Az etikai témákban rendszeresen publikáló Perczelné Kozma Flóra megkérdőjelezte, hogy a „reális” és „puritán” családmodell jellemző lenne a kor társadalmára, ezek helyett a „költséges látogatásokat és a nyilvános jour-ok”-at emelte ki: Ahol én benső családi életet, nevelést és lelkiismeretet találok, ott már a rendesnél több tudást és tisztább látást árul el a ház asszonya; ezek a tulajdonságok pedig vagy már a nőmozgalomból erednek vagy ahhoz vezetnek. „(...) Határozottan tagadom, hogy a „kedves tudatlanságban”, naivságban és járatlanságban nevelt asszony igazán boldogíthasson egy szociális érzékkel megáldott, szociális munkával foglalkozó férjet. Valamint határozottan tagadom, hogy a szociális kérdésekben járatlan, tapasztalatlan, sőt érzéketlen anya — mert aki kerüli a nehéz és kényes szociális kérdéseket, annak érzéketlennek kell lennie — szociális gondolkodású, lelkes és tevékeny polgárt tudjon nevelni a társadalomnak.”³⁹ Perczelné kiemelte, hogy ahelyett, hogy a múlt asszonyait éltetnék, inkább azokat a modern nőket kéne tisztelniük, akik képesek reagálni a változásokra, szociális érzékenységük fejlett, és nagy munkabírásúak. Rámutatott egy ellentmondásos logikai buktatóra is, mi szerint az erkölcs nevében megtiltanák a nők számára a közszereplést, de a társadalom mégis hallgatólagosan támogatja az erkölcsileg erősen megkérdőjelezhető társadalmi jelenségeket, úgymint a prostitúciót, orfeumokat, francia mulatókat: „Ott, ahol az ócsárolt, gúnyolt és üldözött feminizmus szelleme üt tanyát egy családban, ott a gondolatok emelkednek, a megbeszélések és társalgások mélyebbek és komolyabbak lesznek, a közös törekvés pedig ambíciózusabb és harmonikusabb lesz, az apa megtalálja a kellő szellemet otthon is s a fiúk szociális és nemzeti érzéket anyjuktól is nyerhetnek – a leányok pedig megtanulják, hogy a külső, kötelességszerű, szociális vagy kenyérkereső munkából hazajöve, az otthon nemcsak a főzésre, takarításra, varrásra vagy

38 r. a. Schwimmer Rózának. Budapest, 1908. NYPL RSP Mss Col 6398. 14. doboz.

39 Perczelné Kozma Flóra: A nőmozgalom és a családi élet. A Nő és a Társadalom 1907. 2. 23–24.

mosásra jó, hanem magában foglalja a magasabb szellemi élvezetet is, mely legjobban egyesítheti és egy pontra kötheti a család legfinnyásabb ízlésű tagjait is.”⁴⁰

A hazai szerzők mellett a folyóiratban rendszeresen olvashatták külföldi szerzők írásait is.

Rudolf Goldscheid a nőkérdést nem csak és kizárólag a nők kérdéseként határozta meg, hanem az egész társadalmat érintő problémaként, melynek megértéséhez természettudományi és szociológiai tudást is szükségesnek látott.⁴¹ Rámutatott arra az ellentmondásra, mely a női munkavállalás vitájában tetten érhető. Az egyik nézet szerint a nők közszférében vállalt fizetett munkája ártalmas a családi életben, „Másképpen azonban kétségtelen, hogy a nő csak azóta képes a nemi rabságából kiszabadulni, amióta módjában van a kenyerét – különböző pályákon – önállóan megkeresni”. Goldscheid szerint a polgári egyenjogúság megteremtése szükséges, hiszen a társadalom ugyanúgy dolgoztatja a nőket, mint a férfiakat, de nem adja meg számukra ugyanazokat a jogokat. „És tényleg ezt az utat választotta a társadalom. Kényszeríti a nőt, hogy elhagyja a házat, de szemrehányást tesz neki, amiért megteszi.”⁴² Fontosnak tartotta, hogy a nővédelem és a „nők harca” egyensúlyban legyen, vagyis a nővédelmi törekvések ne befolyásolják kedvezőtlenül a nőmozgalom harcait. A nővédelem elsődleges feladatának tartotta, hogy a nők egészségéért a lehető legtöbb megtegyék, hiszen ők játszanak a fajfenntartásban meghatározóbb szerepet. Megoldásként, a társadalmi változásokra adható egyetlen elfogadható válaszként – elvetve az intellektuális különbözőségeken alapuló érvelést – a nők választójogát jelölte meg, kiemelve azt, hogy a nőknek is kell jogvédelem az otthonon kívül: „tehát éppen azért, hogy a nő nő maradjon, hogy a család szét ne robbanjon, arra kell törekednie a nőnek, hogy megszerezze politikai jogait.”⁴³

ÖSSZEGRZÉS

Vitathatatlan, hogy a 19–20. század fordulóján működő feminista nőmozgalom hatására jelentősen átalakultak a nők lehetőségei Magyarországon. Érdekes kérdés azonban, hogy ezek a változó szerepek és újabb területek (akár a munkaerőpiacon) mennyiben voltak minden nő számára elérhetőek. Úgy is megközelíthető a kérdés, hogy a fokozatosan létrejövő „feminista női tudás” kiket reprezentált, kiknek a tudáskonstrukciója volt. A megfogalmazott problématerületek és célok egy jól körülhatárolt cselekvési programot jelentettek, melyet markánsan meghatároztak a nemzetközi nőmozgalommal szoros kapcsolatot ápoló vezető aktivisták, többek között Schwimmer Róza, vagy Glücklich Vilma. Ezt támasztja alá az is, hogy kezdetben Schwimmer Róza közreműködött Gárdos Mariskával együtt a nőmunkásmozgalom alapításában, később azonban a két egyesület iránya és tematikája később eltért

⁴⁰ Perczelné Kozma Flóra: A nőmozgalom és a családi élet. A Nő és a Társadalom 1907. 2. 24.

⁴¹ Rudolf Goldscheid (Bécs): A nőkérdés mint fejlődési probléma. NT 1909/10. 163–166.

⁴² I. m. 164.

⁴³ I. m. 165.

egymástól, vagy az a tény, hogy a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségével – elsősorban az egyik legfontosabb cél a választójog kérdésében – nem voltak azonos állásponton. Így mindenképpen tovább vizsgálandó az a kérdés, hogy ezek a bemutatott újraértelmezett szerepek – bár állítás szerint mindenkire – de megvalósulását tekintve kiknek is szóltak.

IRODALOM

Rosa Schwimmer Collection. New York Public Library Mss Col 6398.

A Nő és a Társadalom (1907-1913)

CRAWFORD, E. (2001): *The women's suffrage movement. A reference guide 1866-1928*. UCL Press, 1999., London: Routledge.

KERESZTY, O. (2012): A Nő és a Társadalom című folyóirat működésének történetéhez (1907-1913). In *Magyar Könyvszemle* 3. szám. 332-349.

KÉRI, K. (1996): „Kmety képviselő úr és a “női szörnyetegek” – Egy 1907-es parlamenti felszólalás sajtóvisszhangja.” *Iskolakultúra* 1996. 3.sz. 101-103. <http://kerikata.hu/> (utolsó letöltés: 2010. december 22.)

KÉRI, K. (2008): *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon. 1867-1914*. Pro Pannonina, Pécs.

SZAPOR, J. (2004): Sisters of Foes: The Shifting Front Lines of the Hungarian Women's ovements, 1896-1918. In *Women's Emancipation Movements in the 19th century: A European Perspective*, szerk. Sylvia Paletschek és Bianka Pietrov-Ennker, 189-205. Stanford University Press.

N. SZEGVÁRTI, K. (1969): *A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban 1777-1918*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

N. SZEGVÁRTI, Katalin. (1981): *Út a nők egyenjogúságához*. Magyar Nők Országos Tanácsa: Kossuth könyvkiadó, Budapest.

ZIMMERMANN, S. (1999): How they became Feminists: The Origins of the Women's Movement in Central Europe at The Turn of the Century. In *CEU History Department Yearbook 1997-1998*, szerk. Andor Eszter, Pető Andrea, és Tóth István György, 195-236. Budapest: CEU University Press, 1999.